

УДК 340.12+342.7

Бровко Наталія Іванівна,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри історії,
теорії держави і права
та державного будівництва
Білоцерківського національного
аграрного університету

ЗАХИСТ ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ ІНДИВІДА ЯК ТЕОРЕТИКО-СВІТОГЛЯДНА ЗАСАДА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Стаття присвячена філософсько-правовим засадам захисту права людини на особисту свободу в контексті запобігання та протидії торгівлі людьми. Розглянута історія та методологія досліджень прав людини, окреслено філософські засади осмислення проблеми свободи та дослідження особистої свободи індивіда, проаналізовано та визначено зміст поняття особистої свободи індивіда як правової цінності.

Ключові слова: свобода, особиста свобода, природні права людини, право на особисту свободу, торгівля людьми, захист прав людини.

Постановка проблеми. Торгівля людьми – це явище, яке суперечить принципам природного права, оскільки посягає на цілий ряд фундаментальних прав людини і громадянина. Разом з тим, цей феномен має глибоке суспільно-історичне коріння. Незважаючи на багаторічні спроби міжнародної спільноти вирішити проблему торгівлі людьми [7; 9], ця проблема залишається актуальною і продовжує збільшувати свій масштаб. Серед жертв транснаціональної торгівлі людьми, зокрема, чимало українських жінок, що викликає занепокоєність як у державних діячів, так і у і фахівців-вчених, представників правозахисних організацій та пересічних громадян, які потребують належної наукової розробки та практичного забезпечення захисту власної свободи [15, с. 1-5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему свободи розробляли мислителі минулого, а також сучасності. Зокрема, важливе місце вона займає у працях Т. Адорно, Н. Аббаньяно, Г. Арндт, Р. Арона, І. Берліна, Г. Блокланда, А. Велмера, Дж. Грея, Т. Гріна, М. Новака, Дж. Раза та інших зарубіжних філософів і вчених, звертались до цієї теми російські вчені (Н. Б. Бугаєв, Б. Г. Капустін, Є. І. Кузьміна, І. І. Логанов [13], В. С. Нерсесянц та інші), різні аспекти цієї проблеми аналізували В. П. Андрущенко, О. О. Бандура [1], І. В. Бичко, А. Ф. Карась, М. В. Костицький [10], Н. В. Кушакова-Костицька [11], М. І. Михальченко, Л. А. Подолянюк, Л. А. Ситниченко, Л. М. Слободянюк, В. М. Судакова, С. М. Хоменко та інші вітчизняні дослідники. Природне право людини на свободу обґрунтовувалось найбільш прогресивними та видатними мислителями кожної епохи, разом з тим проблеми захисту особистої свободи індивіда недостатньо розроблені у науковій літературі з позицій філософії права.

Постановка завдання. Проблема торгівлі людьми – це проблема багатомірна та багатогранна, інтернаціональна, тому потребує комплексного підходу до її вирішення,

узгоджених дій науковців у різних сферах знань, зусиль законодавців, політиків і державних службовців, координації з боку міжнародних організацій, організованої співпраці неурядових організацій, спільних заходів правоохоронних органів та громадськості. Взаємодія у вирішенні цієї проблеми повинна будуватися на певних загальних засадах, які б стали підґрунтям для подальшого визначення механізмів, конкретних процедур і гарантій протидії торгівлі людьми, тоді як ці засади не є достатньо теоретично розробленими та чітко визначеними.

Узагальнивши, можна відзначити, що сутність цього соціального феномену полягає у посяганні на особисту свободу індивіда, у зв'язку з чим головною теоретичною засадою протидії даним посяганням слід вважати відповідний захист свободи людини.

Мета статті – здійснити філософсько-правову розробку поняття особистої свободи індивіда як невід'ємного та невідчужуваного права людини в контексті інших природних прав людини з метою створення теоретичних передумов запобігання та ефективної протидії торгівлі людьми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідеї щодо прав людини зародилися на родоплемінному етапі суспільного розвитку, однак довго не отримували відображення в соціальних нормах та інститутах в силу специфіки ладу первісних об'єднань та ранньодержавних утворень. Можна виділити наступні етапи становлення інституту прав людини, узагальнивши позиції науковців з цього питання:

– становлення індивідуальних та колективних прав людини як ідеї – у вигляді норм первісного ладу, індивідуальних норм на етапі формування станового суспільства та загальних норм в античних полісах;

– розвиток ідеї прав людини в загальнолюдському вимірі християнського світогляду через поєднання ідеї рівності усіх людей (егалітаризм), ідеї єдності людства (унітаризм) та визнання за людиною свободи волі (індивідуалізм) в епоху Середньовіччя;

– оформлення прав людини як теоретичного концепту та юридичного інституту в період розпаду феодального ладу і становлення буржуазного суспільства [6].

Розвиваючись у загальноцивілізаційному контексті, вітчизняна політико-правова думка віддавна оперувала категоріями «свобода», «рівність», «справедливість», проте пройшло чимало часу, доки інститут права людини увійшов у науковий обіг. Проблема прав людини безпосередньо пов'язана з ідеєю обмеження верховної влади, яка, в свою чергу, розглядається як складова концепції «правової держави». При цьому в дореволюційній теоретичній спадщині практично відсутні приклади ґрунтовного вивчення цієї проблеми - не було здійснено жодної окремої філософської чи філософсько-правової теоретичної розробки прав людини як соціально-політичного інституту. Ця проблема розглядалась в контексті співвідношення права народу (нації) – права людини, також права людини знайшли відображення в різних нормативних документах, конституційних проектах тощо. Новою епохою у розробці проблем прав людини українськими науковцями став період після здобуття нашою державою незалежності, дослідження вчених, які розпочали детальну розробку теорії прав людини, були продовжені правознавцями з різних спеціальностей в новітній період нашої історії. Їхні дослідження присвячені проблемі прав людини українського народу минулого, і саме в минулому знаходяться корені, від яких розвивалася ідея і теорія прав людини, переосмислюється політико-правова спадщина класиків, фундаторів української державності, недостатньо досліджені у радянський період.

Методологія, яка використовувалась дослідниками прав людини, функціонує на трьох рівнях – філософському, загальнонауковому та спеціально-науковому. На першому

рівні основними методами виступають метафізичний, діалектичний, догматичний і релятивістський, а також феноменологічний, структуралістський, герменевтичний. На другому – спостереження, аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, ідеалізація, прогнозування, системний, структурно-функціональний, хронологічно-проблемний методи і підходи тощо. На третьому рівні функціонують спеціальні методи, які використовувались в окремих філософсько-правових, теоретико-правових (маються на увазі роботи в галузі загальної теорії права) і галузевих юридичних дослідженнях. До цієї групи способів і прийомів пізнання природи і закономірностей розвитку прав людини належать історико-правовий, формально-логічний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, антропологічно-правовий, герменевтично-правовий, праксеологічно-правовий, етнографічно-правовий, лінгвістично-правовий методи [2-3; 5-6]. Разом з тим, методологія досліджень прав людини потребує розвитку і вдосконалення, застосування нових підходів.

Основними методологічними принципами та методологічними перспективами у філософських та теоретико-правових дослідженнях прав людини є антропоцентризм, людиномірність, поєднання індивідуалізму та універсалізму, процесуалізм, еволюціонізм, структуралізм, функціоналізм, інтерпретаціонізм, релятивізм, фемінізм, культурно-галузевий принцип, трансакційний принцип, принцип інтерактивності [2-6; 8; 12-14].

Право у своєму природному виразі та права людини нерозривно пов'язані зі свободою, право на свободу (особисту свободу) також слід вивчати крізь призму поняття свободи. Без свободи немає особистості, без особистості відсутня свобода – стверджують класики філософської думки. Свобода виступає одним із головних понять дискурсу сучасності, однак зміст цього поняття варіюється від концепції до концепції. У плюралістичному потоці підходів до тлумачення феномена свободи, в різноманітних її інтерпретаціях виявлення загальноновизнаної позиції ускладнюється.

Розгляд феномену свободи у зв'язку з особистістю, взаємна обумовленість свідомості та діяльності, необхідність рефлексії як функції свідомості (самосвідомості) для досягнення свободи, аналіз мислення, пізнання, творчість як станів відображення свободи та умов її досягнення, вивчення зовнішньої детермінації як предмету опору та боротьби за свободу є важливими філософсько-психологічними засадами дослідження свободи.

Одним із найбільш перспективних для дослідження проблеми свободи видається антропологічно-правовий підхід. У новітній період також розвиваються дослідження аксіологічно-правового напрямку, які можуть бути використані при спробах вивчення цінності інституту прав людини та права людини на особисту свободу зокрема. На наш погляд, свобода як правова цінність належить до предметного поля телеологічних концепцій цінностей.

Характерною рисою сучасного суспільства є формальне розширення свободи вибору в товарах, продуктах чи способі занять, дозвіллі та побуті, однак реально людина втрачає свою свободу, бо втрачає людську подобу і перетворюється на бездушний автомат для споживання благ, сфабрикованих суспільством. Недаремно філософи б'ють на сполох і попереджають про загрозу антропологічної катастрофи.

Підходів до осмислення сутності свободи є доволі багато. Узагальнивши позиції мислителів давнини та дослідивши позиції сучасних науковців щодо цієї проблеми [1, с. 46-50], свобода може бути визначена як можливість мислити і діяти на власний розсуд, відповідно до власних бажань і потреб, безперешкодно обирати альтернативи власного внутрішнього вибору та поведінки. Свобода є іманентною властивістю людської природи і

в певному сенсі її можна вважати найважливішою змістовною характеристикою права. Разом з тим, класики (зокрема, фундатор філософсько-правової науки Г. Гегель), які бачили саме в свободі ідею і сенс права, тлумачили її сутність нерозривно пов'язаною з відповідальністю. Відповідальність характеризує осмисленість дії та її усвідомлені наслідки, обумовлюючи зрілість свободи. Відповідальність як можливість усвідомлювати наслідки свого вибору є ознакою справжньої свободи, яка без цього втрачає свій зміст, перетворюючись на сваволю.

Отже, справжня свобода передбачає усвідомлення, а значить мислення, тому вона є нерозривно пов'язана з особливостями організації людської свідомості в цілому і є невід'ємною характеристикою людини як особистості.

На сьогодні акценти у дослідженні свободи зміщуються у бік її юридичного (нормативного) втілення: у теоретико-правових дослідженнях ця проблема знайшла нове вираження і набула зовсім іншого звучання, адже свобода та необхідність, над співвідношенням та протистоянням яких розмірковували славетні філософи впродовж віків, в юриспруденції мають цілком конкретний характер, отже, можуть бути визначені значно чіткіше. Саме в цій площині можуть бути закладені механізми протидії відтоку кадрів, нелегальній міграції, торгівлі людьми та іншим явищам, які так складно фіксувати і які завдають істотної шкоди суспільству та державі.

Право захищає і реалізує свободу в соціальному вимірі, втілюючи її в норми і стандарти поведінки, які дають можливість людям вільно існувати, але при цьому забезпечують регулювання відносин між індивідами на основі взаємного обмеження їх свободи.

Свобода, спрямована відповідальністю, якщо її розуміти в найширшому сенсі, лежить в основі права. Дійсно, право є формою вираження свободи. Чи знаходить у праві свій вираз свобода, можна пересвідчитись, проаналізувавши будь-яку правову норму, яка регулює суспільні відносини. Характерно, що свобода деталізовано відображається і у конкретних специфічних нормах, які захищають певні людські можливості – суб'єктивні свободи.

Свобода волі, місця проживання, пересування, думки, совісті та віросповідання, друку – все це захищені правом можливості людини. Але чи є серед них безпосередньо захист свободи людини в більш широкому сенсі – мабуть таким слід вважати встановлений нормативними документами захист свободи і особистої недоторканності особи, проте це лише один можливий вимір свободи.

Свобода індивіда, таким чином, є фундаментальною правовою цінністю, в якій реалізується одна із сутнісних характеристик права, і, відповідно, природним, невід'ємним і невідчужуваним правом людини, яке потребує захисту суспільними інституціями. Природа людини пов'язана зі свободою, право відображає свободу, природні права також за своїм змістом виражають певну форму свободи людини.

Нами був здійснений науковий аналіз різних форм реалізації свободи як в суспільному бутті в цілому, так і в праві зокрема, а також конкретних правах людини. За результатами філософсько-правового дослідження даної тематики було вироблено відповідну позицію, згідно з якою – з нашої точки зору – серед інших природних прав право на свободу займає особливе місце.

Саме на це право здійснюється посягання при торгівлі людьми, і саме його законодавець не намагається захистити належним чином. Йдеться про те, що при торгівлі «живим товаром» людина сприймається як річ, тобто заперечується її природна сутнісна характеристика і відповідне природне право. Посягання на свободу людини, отже, є

посяганням на ключову правову цінність, яка стоїть в одному ряду з іншими правовими цінностями – життям, здоров'ям, гідністю, виражається у відповідному природному праві і вимагає закріплення в законі та належних гарантій захисту. Зазіхаючи на це право, торгівля людьми та інші дії щодо передачі людини як певної власності, створюють загрозу підвалинам громадянського суспільства та правової держави [5, с. 171-173].

Особиста свобода індивіда – це правова цінність, яка виражається у відповідному природному праві людини і передбачає свободу волі суб'єкта (індивіда), його внутрішню та зовнішню автономію, характеризуючи людину як самоцінну істоту, що не може виступати предметом будь-якої угоди щодо передачі, дарування, обміну чи продажу.

Виходячи з цього, право людини на особисту свободу – це невід'ємне, невідчужуване і непорушне право, в основі якого лежить свобода як фундаментальна правова цінність, і яке закріплює самокерованість людської особистості, автономію волі суб'єкта та виражається в утвердженні неможливості володіти, користуватися та розпоряджатись людиною у якості речі.

Висновки. Особиста свобода людини – це природно-правова категорія, яка повинна бути відображена у відповідному визначеному законодавцем праві людини на особисту свободу. З нашої точки зору, одним із найбільш глобальних, укорінених і жорстоких посягань на особисту свободу є торгівля людьми, тому слід розробляти механізм захисту особистої свободи людини саме в контексті протидії торгівлі людьми.

Втілення юридичної і фактичної свободи в нормах і інститутах, закріплення її в якості фундаментальної основи життя, на наш погляд, може сприяти об'єднанню українців. Динаміка внутрішньодержавних інтеграційних процесів великою мірою залежать від рівня свободи, яка пропонується кожному індивіду, та від надійності забезпечення її захисту.

Список використаних джерел

1. Бандура О. О. Деякі аспекти еволюції розуміння свободи в західній культурі / О. О. Бандура // Мультиверсум : філос. Альманах : зб. наук. пр. – К. : Центр духовної культури, 2000. – Вип. 17. – С. 46-53.
2. Бережнов А. Г. Права личности. Некоторые вопросы теории / А. Г. Бережнов. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 142 с.
3. Бігун В. С. Людина в праві: аксіологічний підхід : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.06 / Бігун В'ячеслав Степанович. – К., 2004. – 220 с.
4. Бочарников Д. Права людини у додержавну та ранньодержавну добу історії України (спроба порівняння їхнього захисту та прогнозу на майбутнє) / Д. Бочарников // Право України. – 1997. – № 3. – С. 73-80.
5. Бровко Н. І. Захист особистої свободи індивіда в контексті внутрішньодержавних інтеграційних процесів / Н. І. Бровко // Виклики українській ідентичності: політико-економічні та соціокультурні проблеми. – К. : Національна академія управління, 2008. – С. 171-173.
6. Горбаль В. М. Права людини у правовій думці Наддніпрянської України кінця XVIII – початку XX століття (індивідуалістичні концепції) : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Горбаль Василь Михайлович. – Х., 2001. – 211 с.
7. Дополнительная конвенция об отмене рабства и институтов, схожих с рабством от 7 сентября 1956 г. // Украина в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із

- злочинністю та взаємна правова допомога : [зб. докум. (українською і російською мовами)]. Кн. 1. – К. : Юрінком Інтер, 1996. – С. 136-143.
8. Климович О. Развитие теории прав личности кризис призму творений украинских философов XI – поч. XVIII ст. / О. Климович // Права личности в Украине. [Щорічник. 1996.] – К., 1997. – С. 112–126.
 9. Конвенция о рабстве от 25 сентября 1926 г. с изменениями, внесенными Протоколом от 7 декабря 1953 г. // Украина в міжнародно-правових відносинах. Борьба із злочинністю та взаємна правова допомога : [зб. докум. (українською і російською мовами)]. Кн. 1. – К. : Юрінком Інтер, 1996. — С. 131-135.
 10. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: вибр. наук. праці / М. В. Костицький. – Чернівці : Рута, 2009. – 576 с.
 11. Кушакова-Костицька Н. Від свободи слова до інформаційного суспільства / Н. В. Кушакова-Костицька // Право України. – 2004. – № 7. – С. 129-133.
 12. Лизогуб В. А. Законодавство про основні політичні і громадські права і свободи підданих Російської імперії у другій половині XIX - на початку XX століття : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / В.А. Лизогуб. – Х., 2004. – 20 с.
 13. Логанов И. И. Свобода личности / И. И. Логанов. – М. : Мысль, 1980. – 158 с.
 14. Лукашева Е. А. Права человека как критерий нравственного измерения политики и государственной власти / Е. А. Лукашева // Права человека и политическое реформирование (юридические, этические, социально-психологические аспекты). – М., 1997. – С. 5-36.
 15. Макдугалл Г. Дж. Современные формы рабства: Систематические изнасилования, сексуальное рабство и сходная с рабством практика в период вооруженных конфликтов : [доклад] / Г. Дж. Макдугалл ; ООН, Подкомиссия по поощрению и защите прав человека (Сессия 52; 2000). – Женева : ООН, 2000. – 54 с.

***Бровко Н. И. Защита личной свободы индивида
как теоретико-мировоззренческая основа
предупреждения и противодействия торговле людьми***

Статья посвящена философско-правовым основаниям защиты права человека на личную свободу в контексте предупреждения и противодействия торговле людьми. Рассмотрена история и методология исследований прав человека, определены философские основания осмысления проблемы свободы и исследования личной свободы человека, проанализировано и определено понятие личной свободы человека как правовой ценности.

Ключевые слова: *свобода, личная свобода, естественные права человека, право на личную свободу, торговля людьми, защита прав человека.*

***Brovko N. I. Protection of personal freedom
as a theoretical and ideological foundation for prevention and opposition to human trafficking***

The article is devoted to philosophic and legal foundations of the legal protection of The Right to Personal Freedom in the context of prevention and opposition to human trafficking.

History and methodology of research into Human Rights are considered, philosophical foundations of comprehension of Freedom as well as the research into personal freedom are defined and the notion of personal freedom as a legal value is defined and analysed.

Key words: *freedom, personal freedom, natural human rights, the right to personal freedom, human trafficking, legal protection of human rights.*

